

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI TERMIN-REALLIKLARNING KONTEKSTUAL MOSLASHUVI

Fayziyeva Ra'no Abdusamadovna

Buxdu , Fakultetlararo chet tillar kafedrası

Annotatsiya. *Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi termin-realliklarni tarjima qilishda pragmatik ekvivalentlik muammosini o'rganadi. Tadqiqot qabul qiluvchi omili va kontekstual moslashuv jarayonlarining tarjima strategiyalariga ta'sirini tahlil qiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli tarjima uchun lingvistik ekvivalentlikdan tashqari, maqsadli auditoriyaning madaniy bilimi, kommunikativ kontekst va tarjima maqsadi muhim ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *termin-realiya, qabul qiluvchi omili, kontekstual moslashuv, ingliz-o'zbek tarjimasi, lingvomadaniy kompetensiya, tarjima strategiyasi*

Abstract. *This article examines the problem of pragmatic equivalence in the translation of term-realities between English and Uzbek. The study analyzes the influence of the recipient factor and contextual adaptation processes on translation strategies. The results show that, in addition to linguistic equivalence, the cultural knowledge of the target audience, the communicative context and the translation purpose are important for successful translation.*

Keywords: *term-reality, recipient factor, contextual adaptation, English-Uzbek translation, linguocultural competence, translation strategy*

Аннотация. *В данной статье рассматривается проблема прагматической эквивалентности при переводе терминов-реалий с английского на узбекский язык. В исследовании анализируется влияние фактора реципиента и процессов контекстной адаптации на стратегии перевода. Результаты показывают, что, помимо языковой эквивалентности, для успешного перевода важны культурные знания целевой аудитории, коммуникативный контекст и цель перевода.*

Ключевые слова: *термин-реалия, фактор реципиента, контекстная адаптация, англо-узбекский перевод, лингвокультурная компетенция, стратегия перевода*

Kirish. *Zamonaviy tarjimashunoslikda termin-realliklarni yetkazish muammosi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bu leksik birliklar nafaqat lingvistik, balki madaniy va pragmatik ma'nolarni ham o'zida mujassam etadi. Termin-reallikalar ma'lum bir xalq yoki madaniyatga xos predmet, tushuncha va hodisalarni ifodalovchi so'zlar bo'lib, ularni boshqa tilga tarjima qilish jarayonida ko'plab qiyinchiliklar yuzaga keladi [1]. Ingliz va o'zbek tillari turli til oilalariga mansub bo'lib, ularning*

tipologik tuzilishi, grammatik kategoriyalari va leksik-semantik tizimlari sezilarli darajada farq qiladi. Bu farqlar termin-realliklarni tarjimada qo'shimcha murakkabliklarni keltirib chiqaradi va tarjimondan yuqori darajadagi lingvomadaniy kompetensiyani talab etadi [2]. Pragmatik ekvivalentlik kontseptsiyasi tarjima jarayonida matn ta'sirining saqlanishi va qabul qiluvchi reaksiyasining asl matn o'quvchisi reaksiyasiga yaqinligini ta'kidlaydi [3]. Biroq, termin-reallikalar kontekstida bu yondashuv yanada murakkablashadi, chunki maqsadly tildagi o'quvchilarda zarur madaniy bilim yoki muqobil tushunchalar mavjud bo'lmasligi mumkin. Shu munosabat bilan, tarjimon nafaqat lingvistik ekvivalentlikni, balki pragmatik moslashuvni ham ta'minlashi, qabul qiluvchining kognitiv va madaniy xususiyatlarini hisobga olishi zarur [4].

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Ushbu tadqiqot deskriptiv-analitik metodologiyaga asoslanadi va mavjud nazariy adabiyotlar hamda amaliy tarjima namunalarini taqqoslash usulidan foydalanadi. Tadqiqot materiallari sifatida ingliz tilidagi badiiy asarlar, publicistik matnlar va ularning o'zbek tilidagi tarjimalari, shuningdek tarjimashunoslik sohasidagi nazariy asarlar tanlanadi. Tahlil jarayonida kommunikativ va semantik tarjima nazariyasi, skopoz nazariyasi, shuningdek madaniy realliyalar tasnifi asosiy nazariy bazani tashkil qiladi [5]. Termin-reallikalar tahlili uchun funksional matn tahlili modeli qo'llaniladi [6]. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, termin-realliklarni tarjima qilishda asosiy strategiyalar quyidagilardan iborat: transliteratsiya, kalkalash, tavsifiy tarjima, funksional ekvivalent qo'llash va adaptatsiya. O'zbek tarjimashunosligida Salomov va Musayev ingliz-o'zbek tarjimasi xususiyatlarini o'rganishga muhim hissa qo'shgan bo'lib, ular tarjimada milliy-madaniy xususiyatlarni saqlash va maqsadli til normalariga rioya qilish o'rtasidagi muvozanatni ta'kidlaydilar [2] [7]. Rus tilshunosligida Vlasov va Florin tomonidan ishlab chiqilgan realliyalar klassifikatsiyasi keng qo'llaniladi va bu tizim geografik, etnografik, ijtimoiy-siyosiy hamda madaniy realliyalarni ajratadi [1]. Komissarov tarjimada ekvivalentlikning besh darajasini taklif etib, eng yuqori daraja sifatida pragmatik ekvivalentlikni belgilaydi [8]. Zamonaviy tadqiqotlar pragmatik moslashuvning turli shakllari mavjudligini ko'rsatadi: eksplifikatsiya (tushuntirish qo'shimchalari), domestikatsiya (maqsadly madaniyatga moslashish) va foriegnizatsiya (manba madaniyatini saqlab qolish). Barkhudarov rus-ingliz tarjimasi kontekstida leksik transformatsiyalar tizimini ishlab chiqqan bo'lib, bu yondashuv o'zbek-ingliz til juftligi uchun ham qo'llanilishi mumkin [9]. Ergashev o'zbek tilidagi badiiy tarjima amaliyotini tahlil qilib, milliy kolorit va madaniy unsurlarni yetkazishda tarjimonlar duch keladigan qiyinchiliklarni ko'rsatadi [10].

Natijalar va muhokama. Adabiyotlar tahlili va nazariy yondashuvlar sintezi asosida quyidagi natijalar aniqlandi. Birinchidan, termin-realliklarning pragmatik ekvivalentligini ta'minlash uchun tarjimon bir nechta omillarni hisobga olishi zarur:

qabul qiluvchining madaniy bilim darajasi, matn funksiyasi, kommunikativ vaziyat va tarjima maqsadi. Ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi tipologik va madaniy farqlar tufayli, ko'pincha bir ma'noli ekvivalent topish mumkin emas va tarjimon kompensatsion strategiyalarni qo'llashga majbur bo'ladi [8]. Masalan, ingliz tilidagi "Thanksgiving" termin-realliyasi o'zbek tilida to'g'ridan-to'g'ri muqobili yo'q, shuning uchun tarjimon kontekstga qarab "Shukrona bayrami" deb tavsifiy tarjima qilishi yoki transliteratsiya bilan birga tushuntirish qo'shimchasini berishi mumkin. Ikkinchidan, qabul qiluvchi omili tarjima strategiyasini belgilashda hal qiluvchi rol o'ynaydi [4].

Agar maqsadli auditoriya manba madaniyat bilan tanish bo'lmasa, domestikatsiya strategiyasi maqsadga muvofiqroq bo'ladi. Masalan, "baseball" o'yinini o'zbek o'quvchilari uchun "kriket o'yiniga o'xshash sport o'yini" deb tushuntirish yoki tanish "to'p o'yini" tushunchasi bilan bog'lash mumkin. Salomov ta'kidlaganidek, tarjimon ikki madaniyat o'rtasida ko'prik vazifasini bajaradi va bu vazifa nafaqat til bilimini, balki madaniy kompetensiyani ham talab etadi [2]. Uchinchidan, kontekstual moslashuv nafaqat leksik, balki sintaktik va diskursiv darajada ham amalga oshiriladi. Ba'zi hollarda, butun gapni yoki hatto abzatsni qayta tuzish kerak bo'ladi, chunki manba tildagi narativ tuzilma yoki axborot tartibi maqsadli tilning diskursiv normalariga mos kelmasligi mumkin [9]. To'rtinchidan, turli matn turlari turli darajadagi pragmatik moslashuvni talab qiladi.

Badiiy asarlarda ko'pincha eksotizmni saqlash va madaniy o'ziga xoslikni aks ettirish muhim bo'lsa, texnik yoki ilmiy matnlarda aniqlik va tushunarlik ustuvor hisoblanadi [5]. Ergashev o'zbek badiiy tarjimalarini tahlil qilib, milliy kolorit va madaniy unsurlarni saqlash zarurligini alohida ta'kidlaydi [10]. Beshinchidan, zamonaviy axborot muhitida yangi termin-reallikalar tez sur'atlar bilan paydo bo'lmoqda va tarjimonlar doimo yangi strategiyalar ishlab chiqishlari kerak. Ingliz tilidan kirib kelayotgan yangi texnologik, ijtimoiy-siyosiy va madaniy terminlar o'zbek tiliga qanday yo'l bilan kiritilishi - transliteratsiya, kalkalash yoki o'zbek ekvivalentlarini yaratish orqali - bu muammoli masala bo'lib qolmoqda [7]. Vlaxov va Florin realliyalar tarjimasi uchun universallashtirish va differentsiatsiya prinsiplarini taklif qilishgan, bunda tarjimon umumiy tushunchalardan foydalanishi yoki aksincha, madaniy spetsifikani ta'kidlashi mumkin [1]. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, eng samarali yondashuv gibrid strategiya bo'lib, unda tarjimon kontekstga, auditoriyaga va matn funksiyasiga qarab turli usullarni moslashuvchan tarzda qo'llaydi [6].

Xulosa. Termin-realliklarni ingliz va o'zbek tillari o'rtasida tarjima qilish jarayonida pragmatik ekvivalentlikni ta'minlash murakkab ko'p qirrali vazifa hisoblanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, muvaffaqiyatli tarjima uchun shunchaki lingvistik ekvivalentlik etarli emas, balki qabul qiluvchining madaniy-kognitiv xususiyatlarini, kommunikativ kontekstni va matn funksiyasini hisobga olgan holda kontekstual moslashuv amalga oshirilishi zarur. Tarjimon manba va maqsadli

madaniyatlar o'rtasida vositachi vazifasini bajarib, nafaqat ma'noni, balki pragmatik ta'sirni ham yetkazishi kerak. Ingliz va o'zbek tillarining tipologik farqlari, madaniy asimmetriya va yangi termin-realliklarning tez sur'atlar bilan paydo bo'lishi tarjimonlardan yuqori darajadagi lingvomadaniy kompetensiya va ijodiy yondashuvni talab etadi. Kelajakdagi tadqiqotlar uchun muayyan matn turlaridagi termin-reallikalar tarjimasini, korpus asosida strategiyalar chastotasini o'rganish va raqamli muhit kontekstidagi yangi terminologiya muammolarini chuqurroq tahlil qilish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Влахов, С., & Флорин, С. (1980). Непереводимое в переводе. Москва: Международные отношения.
2. Salomov, G'. (1996). Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
3. Nida, E. A. (1964). Toward a Science of Translating. Leiden: Brill.
4. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Hertfordshire: Prentice Hall.
5. Nord, C. (1997). Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. Manchester: St. Jerome Publishing.
6. Baker, M. (2011). In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge.
7. Musayev, Q. (2005). Tilshunoslik asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
8. Комиссаров, В. Н. (1990). Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва: Высшая школа.
9. Бархударов, Л. С. (1975). Язык и перевод. Москва: Международные отношения.
10. Ergashev, I. (2018). O'zbek badiiy tarjimasini: nazariya va amaliyot. Toshkent: Akademyanashr.